

Från Folkvett 2012:3 kommer en favorit i repris där vi får veta att även apoteken har sålt diverse märkliga produkter.

Mumie på apotek

Peter Olausson bjuder på ett utdrag ur sin nya bok *Blindspår*. Flera kapitel i den har publicerats i Folkvett i förkortad form. Här beskrivs ett av de märkligare "läkemedel" som mänskligheten funderat ut.

I EGYPTEN VAR MUMIFIERING länge förbehållet faraonerna. Så småningom spred sig bruket ner genom samhällsklasserna. Från den hellenistiska tiden och framåt lät fler egyptier mumifiera sig medelst asfalt, vilket var enklare och billigare än tidigare metoder. Det är från denna tid som de stora mängder mumier kommer som framåt medeltiden blev en industri. Naturligt förekommande asfalt var en självklarhet inom medicinen, för såväl utvärtes som invärtes bruk. Plinius berättar i första århundradet om olika sorter och hur de användes. Tusen år senare räknar Avicenna upp en lång lista på behandlingsbara åkommor. Nu är naturlig asfalt tämligen sällsynt. Så småningom

upptäcktes en säregen ”fyndort”: Egyptens mumier. Även andra mumifieringsämnen som använts, som kåda, vax, oljor, myrra, aloe och annat, kunde med seklerna mörkna och hårdna till något som påminde om asfalt. I vissa källor skiljde man på den mumia som bildats av ämnena och den som var riktig asfalt. Dessa betydelseskiftningar bidrog till att öka förvirringen under de kommande seklerna.

På 1400-talet började begreppet ”gravarnas mumia” att övergå från den massa man fann i kropparna till kropparna själva. När man läste om mumia i de klassiska texterna så tillämpade man inte den ursprungliga tolkningen utan den nya. Felet påtalades flera gånger under årens lopp utan att rättelsen fick något genomslag. Nu började också mumier, i betydelsen mumifierade lik, att saluföras i Europa. Bruket av det bruna pulvret skulle bli allra vanligast på 1500- och 1600-talen. I Egypten gav det upphov till en utbredd hantering där folk letade upp och sålde mumier, som sedan nådde apotek över hela Europa.

Vad skulle mumie vara bra mot? En förteckning från 1554 på åkommor som mumia kunde användas mot nämner huvudvärk, migrän, förlamning, ”sur mun”, epilepsi, yrsel och svindel, ont i öronen eller halsen, hosta, hjärtfel, gaser, fel i största allmänhet på mage, mjälte och lever, hicka, halsböld, skorpionstick och inkontinens. Ämnet användes även i ockulta sammanhang, i en tid då gränsen mellan medicin och magi var minst sagt oskarp. Vad kostade det? Marknadspriset i England på 1580-talet, för att ta ett exempel, låg på ungefär 4 shilling pundet. För samma peng kunde man få 2,5 kg smör eller 5 kg nötkött. Inte så dyrbart för att vara ett läkemedel, särskilt som torr mumie var ganska lätt.

Men det lönade sig ändå att göra förfalskningar. I enkla fall lät man lik torka i ökensanden, andra gånger kunde man först fylla dem med asfalt och linda ihop. I de färgstarkaste beskrivningarna nämns att man använde lik efter avrättade eller avlidna i epidemier. Vad som är sanning och skröna är vanskligt att avgöra, men det vore föga förvånansvärt om några gamla egyptiska mumier som salufördes varken var gamla eller egyptiska. Många av förfalskningarna utgjordes nog av något så enkelt som torkat kamelkött. Många äkta, i betydelsen gamla, mumier kom från andra länder, som Sudan och Libyen, men framför allt Kanarieöarna, där det numer utdöda guanche-folket länge praktiserade mumifiering; mumia-handeln bär skulden för att det av de en gång tusentals kanariska mumierna idag bara återstår några få.

Redan på 1500-talet höjdes kritiska röster. Ambroise Paré, kunglig livmedikus i Frankrike, menade att preparatet dels inte hade någon effekt, dels att man inte var överens om vad det var. Redan de gamle som hyllade mumia var ju oense om något så grundläggande som om den verksamma substansen utgjordes av asfalt eller balsamerade mumier. Och samtida apotekare visste inte ens om mumien de sålde var tusentals år eller några månader gammal!

I början av 1700-talet hade det medicinska bruket av mumie minskat kraftigt, för att praktiskt taget försvinna mot seklets slut. Allt fler fann hanteringen ovärdig, motbjudande eller värre. I England fann Dr Charles Alston mumier "detestable stuff", konstaterade att liket efter en kung inte är bättre än efter en tiggare, att balsameringen inte kurerat den döde för tusentals år sedan och knap-

past blivit starkare med tiden, liksom att man inte kunde veta om mumien man knaprade på var ny eller gammal, eller om den avlidit i exempelvis pest. Alston demonstrerar även en kunskap om egyptisk mumifiering som få når upp till idag: asfalten kännetecknar mumierna efter de sämre bemedlade, inte de faraoniska som folk i allmänhet tänker på.

Långt efter att mumier försvunnit inom medicinen levde de kvar inom målarkonsten. Man kunde också använda järnoxider för att få fram liknande färger. Återigen är det inte

alltid säkert vilka substanser som egentligen avses: faktisk mumie eller något annat pigment med samma färg? Men åtminstone en del konstnärer använde mumiepulver från omkring 1600 och framåt. Förbrukningen var som störst från mitten av 1700-talet (när apoteken svek fann alltså försäljarna en ny, om än betydligt mindre, marknad) och fram till 1800-talet. Kort efter sekelskiftet 1900 krävde den egyptiska regeringen att mumiehandeln skulle stoppas, på det att landet inte skulle bli av med alla sina mumier. Först nu kom bruket till allmänhetens kännedom, åtminstone i USA.

Färghandlare fick besök av nyfikna. En journalist fick se prislistan hos en grossist. En hel mumie kostade \$175. I pulveriserad form gjorde man skillnad på kvalitéer: Thebe-mumie kostade \$6 per pund, medan den från Memfis slumpades bort för \$3:50. För att återanvända jämförpri-

serna ovan så kunde man för \$6 få 15 kg smör eller 20-25 kg nötkött — påtagligt dyrare än på 1500-talet.

Att man ännu i början av 1900-talet kunde hitta mumier i läkemedelskatalogerna kan ha berott på det konservativa medicinska systemet: det ska mer till för att stryka ett preparat än att ingen beställer det. Enligt en uppgift från 1905 var den mumia som då salufördes i åtminstone några tyska apotek mestadels oäkta vara, ett brunsvart pulver med små bitar av ben och linnetyg. Ännu 1924 fördes det, äkta eller falskt, av den stora och anrika läkemedelsfirman Merck i Darmstadt för 12 guldmärk kilot. Hanteringen verkar osannolik, inte minst som något som pågick in på 1900-talet, men så gick det alltså till. 📖

Tipstack till John Houidi, Skeptikerpodden #39.

Källor & lästips:

Karl H. Dannenfeldt, "Egyptian Mumia: The Sixteenth Century Experience and Debate", *The Sixteenth Century Journal* nr 2, vol 16 (sommaren 1985).

Warren R. Dawson, "Mummy as a drug", *Proceedings of the Royal Society of Medicine* (1927).

Erik Hornung, *The Secret Lore of Egypt* (Cornell University 2001), sid 94.

J. H. Zedlers *Universal-Lexicon* (Leipzig och Halle 1733–1750).

Charles Alston, *Materia Medica* (London 1770), sid 543–544.

"Mummies ground up for paint for pictures", *New-York Tribune*, 20 december 1903 (syndikerad artikel som förekom i flera tidningar).

Pigment Compendium (Butterworth-Heinemann 2008): Mummy.

Samuel Birch, "Notes upon a mummy of the age of the XXVI. Egyptian dynasty", *The Archaeological Journal* vol 7 (London 1850), sid 273–280.

Wikipedia (ty.): Mumia.